

DOVOLJ razprav o razvoju?

za kakovostno življenje

Seveda razprav o razvoju ni zlepa dovolj in ker Slovenija razpravlja o svoji prihodnji razvojni strategiji, obenem pa se pripravlja na volitve, je potrebno več razprav o razvoju. Pričujoče vsebinsko ozadje za razprave v okviru projekta Dovolj! odpira kritična vprašanja o uspešnosti dosedanjega razvojnega modela ter s tem odpira prostor za razpravo o drugačnih možnih poteh razvoja.

Vsak od nas si želi kakovostno življenje, vendar pa se danes razumevanje koncepta kakovostnega življenja med ljudmi precej razlikuje. Razlikuje se tudi definicija razvoja. Kar za nekatere pomeni razvoj in kakovostno življenje, za druge pomeni nazadovanje in slabšanje kakovosti življenja, saj se majhnemu delu ljudi kakovost življenja izboljšuje, medtem ko se velikemu delu ljudi zaradi tega kakovost življenja slabša.

Razvoj je človeštvo – vsaj velik del človeštva – pripeljal do boljšega življenja in izobilja. Včasih smo razvoj razumeli in merili skozi različne kazalce, kot so zmanjšanje smrtnosti, povečanje pismenosti ali izboljšanje položaja delavcev. Danes se razvoj v glavnem meri skozi rast BDP, zaradi česar postaja razprava o prihodnjem razvoju tako Slovenije, kot tudi drugih držav, vse bolj zaprta, osredotočena na le en ozek del razvoja. Vse več različnih akterjev ugotavlja, da rast BDP kot glavni politični cilj našega razvoja ni primeren, saj kljub temu, da prispeva k blagostanju, obenem odpira tudi številne probleme in zmanjšuje kakovost življenja. Povečanje gospodarske dejavnosti ne pomeni nujno izboljšanje kakovosti življenja; pogosto je res prav nasprotno: kakovost življenja se poslabša.

Dodatna dimenzija nujnosti razprave o drugačnem razvoju je poseganje človeške družbe čez nekaj planetarnih in družbenih omejitev. Nenehna rast gospodarstva, ki temelji na proizvodnji in podrošnji dobrin, je v omejenem prostoru nemogoča in zato smo že trčili ob številne okoljske in družbene omejitve. To ogroža naš nadaljnji razvoj.

Kakšen bi moral biti naš razvoj, da bi omogočal kakovostno življenje, enakost, zadovoljstvo in pravičnost, obenem pa bi ostal znotraj družbenih in okoljskih meja? Kako iz gospodarskega sistema, ki prevladuje nad političnimi, družbenimi in okoljskimi sistemi, ki temelji na nenehni rasti, in ki nam omogoča udobno življenje, obenem pa ga ogroža, preiti v drugačen gospodarski sistem? Kako zagotoviti zvezen prehod brez eskalacije družbenih težav in nesoglasij? Na ta in številna druga vprašanja bomo morali odgovoriti, tako na ravni Slovenije, kot tudi na ravni EU in globalni ravni.

Vrednote vseh nas so različne, kakor tudi naše navade in življenjski slogi, zato je težko v razmislek ponuditi en recept, ki bo vsem nam pisan na kožo. Recepte moramo zato oblikovati skupaj. Ker se zopet pogovarjamo o razvojni strategiji Slovenije, je sedaj dobra priložnost, da pogledamo, kako se razvijati in povečevati kakovost življenja iz vseh pogledov, obenem pa ostati v mejah, ki nam jih postavljata družba in okolje. Pričujoči dokument predstavlja ozdaje za nadaljno razpravo.

Izziv današnje družbe: na potrošnji temelječa rast

Od 18. stoletja dalje je gospodarski razvoj naš osnovni življenjski cilj, namesto da bi ostal le sredstvo za preživetje, kot je bil do tedaj. V razvitem svetu smo se ločili od narave, spremenili svoje vrednote in

pričeli z goltanjem naravnih virov, kajti le na ta način smo lahko zagotovili, da so tovarne, kot simbol napredka, lahko proizvajale svoje izdelke. Od dobe industrializacije naprej so nam podjetja začela narekovati življenjski slog, saj so morala začeti aktivno oblikovati potrošnike, ki bodo kupovali naraščajoče število različnih izdelkov.

Potrošnja oz. potrošništvo kot življenjski slog je sčasoma postalo tako sinonim, kot tudi ena od največjih ovir za kakovostno življenje. Današnji tržni sistem temelji na nenehni rasti in povečanju dobička, podjetja pa za svojo rast in povečanje dobička potrebujejo družbo, ki je ujeta v sistem, kjer se potrebe ustvarjajo hitreje, kot jih mi uspemo zadovoljiti. Gonilo potrošnje je namreč v tem, da se umetno ustvarja razkorak med našimi potrebami in možnostjo, da te potrebe zadovoljimo. Da bi lahko nenehno vrteli kolesje proizvodnje in potrošnje, podjetja danes aktivno oblikujejo naša življenja, tako skozi oglaševanje, kot skozi ustvarjanje družbenih vrednot.

V tekmi s časom, v katerem moramo delati vse več, da bi lahko zaslužili čim več in potem vse več tudi namenili za potrošnjo (tako dobrin, kot tudi storitev), postajamo ljudje, kot del družbenega in naravnega okolja, utrujeni, nekritični, pasivni in vse bolj nemočni. Postajamo tudi indiferentni do ključnih vprašanj današnje družbe in posledično ne vidimo možnosti za spremembe – ujeti smo v kolesje tržnih gospodarstev.

Opisano kolesje temelji na nenehni rasti. Tudi ko rast trči ob okoljske in družbene omejitve, se praviloma ne sme upočasniti ali zaustaviti, saj ves gospodarski in politični sistem temelji na njej. Posledica rasti za vsako ceno pa so veliki problemi, ki jih lahko opazujemo tako na gospodarski (finančna kriza), kot na okoljski (podnebne spremembe) in družbeni (velika neenakost v družbi) ravni. Medtem pa nas zgodovinski spomin opozarja, da so zaradi trkov v podobne ovire, predvsem okoljske, v preteklosti že izginjale civilizacije.

Današnji gospodarski sistem zelo redko in redki postavljajo pod vprašaj. V luči ogrožanja okoljskih, družbenih in celo gospodarskih zmogljivost pa je potrebno kritično pogledati, kaj se dogaja, kakšne bodo posledice v primeru, da ne ukrepamo in "ladje" ne preusmerimo. Evropska strategija za 2020, na primer, govori o rasti – pametni, trajnostni in vključujoči, vendar pa se v EU pojavljajo številni glasovi, ki opozarjajo, da je potrebno sedanji prevladujoči koncept rasti postaviti pod vprašaj, če želimo uspešno nasloviti največje izzive človeštva, s katerimi se soočamo: onesnaženost okolja, podnebne spremembe, razslojenost družbe, izkoriščanje, neenakost,...

Trajnostni razvoj: ravnotežje med gospodarstvom, družbo in okoljem

Izzivi, s katerimi se soočamo, kažejo na razmajane temelje vseh treh stebrov trajnostnega razvoja. Zaradi lažjega razumevanja, smo probleme razdelili po stebrih, vendar pa je potrebno poudariti, da med problemi obstajajo globoke povezave. Te povezave bodo zato morale obstajati tudi v rešitvah, zato moramo iskati celostne pristope, ne pa le parcialnih.

Gospodarska rast

Ali je koristna?

Gospodarska rast je kljub številnim kritikam še vedno ključni politični cilj večine držav, BDP pa glavni kazalec razvoja. Gospodarska rast je sprejeta kot odgovor za vprašanja zaposlenosti, zmanjšanja revščine in povečanja blagostanja. Trenutna struktura tržnih gospodarstev in kapitalističnega sistema zahteva rast za gospodarsko stabilnost. Tudi ključni družbeni sistemi, kot so pokojninski, zdravstveni ali izobraževalni sistem, so tesno povezani z rastjo in brez gospodarske rasti ti sistemi ne morejo delovati pravilno.

Gospodarska rast ni prioriteten politični cilj dolgo časa; kot taka se je pojavila v 50-ih letih prejšnjega stoletja. Že kmalu pa je postalo jasno, da gospodarska rast morda ni najbolj primeren prioriteten

politični cilj in različni strokovnjaki že več kot 35 let opozarjajo, da nenehna gospodarska rast na planetu z omejenimi viri ni možna ter da na dolgi rok celo ogroža naše blagostanje. Izzivi, ki jih odpira gospodarska rast, so tako okoljski, kot tudi družbeni in ekonomski.

Danes je med znanstveniki, civilno družbo, poslovneži in politiki vse močnejši konsenz, da gospodarska rast ne vodi več nujno tudi k povečanju kakovosti življenja za večino ljudi. Trenutno se postavlja ključno vprašanje, ali se družbeni in okoljski stroški gospodarskih dejavnosti ne povečujejo hitreje, kot se povečujejo gospodarske koristi, kar bi pomenilo negospodarno rast, ki nas dela revnejše, ne pa bogatejše. Zato je vse bolj pomembno razumeti, kaj gospodarska rast lahko in česa ne more zagotavljati v smislu razvoja in ostalih družbenih ciljev, kot so zaposlitev, blagostanje, zdravje ali izobrazba.

Ali je potrebna?

Desetletja je gospodarska rast pomagala pridobivati vse boljše življenjski standard v industrializiranih državah in delno tudi v državah v razvoju. Smatramo jo kot osnovni pogoj za zadovoljevanje potreb, širjenje svoboščin in boljši dostop do virov. Gospodarska rast je razen tega pomagala graditi socialno državo in izobraževanje. Omogočala naj bi tudi enakost, saj naj bi povečevala blagostanje vsem.

Vendar pa raziskave blagostanja in zadovoljstva kažejo, da se mejna koristnost dohodkov zmanjšuje pri višjih ravneh dohodkov. Medtem ko je rast dohodka (ali BDP na osebo) pomemben faktor za povečanje blagostanja v nižjih dohodkovnih razredih, se rast dohodkov ne prevaja avtomatično v blagostanje in zadovoljstvo pri višjih ravneh.

Tudi zadnje poročilo Human Development ugotavlja izjemno nizko korelacijo med gospodarsko rastjo in izboljšanjem zdravja ali izobrazbe. BDP, kot agregatno število, ne ponuja informacije o tem, kakšen je dohodek različnih družbenih skupin, in omenjeno poročilo ugotavlja, da gospodarska rast lahko povečuje neenakost in nepravilno porazdelitev dohodka.

Blagostanje, zadovoljstvo ali sreča so večdimenzionalna stanja, ki jih določajo tudi drugi faktorji, ki niso odvisni od dohodka, kot so na primer izobrazba, zdravje, osebnost, družinski odnosi ali družbene vezi. BDP oz. dohodek teh faktorjev ne zajema.

Ali potrošnja povečuje blagostanje?

Naša gospodarstva so strukturno odvisna od potrošnje. Potrošnja je glavno gonilo gospodarske rasti, rast in tehnološki napredek pa ponovno spodbujata potrošnjo. Ta krog je v središču ekonomske teorije in kot tak je osnova za gospodarske politike. Čeprav ni dvoma, da je gospodarska rast prispevala k dvigu življenjskega standarda, je imel porast materialističnih vrednot in dobrin tudi negativne vplive. Sodoben način življenja temelji na potrošnji, ki je pogosto daleč nad tistim, kar potrebujemo za zdravo in zadovoljno preživetje. Takšna potrošnja vodi k psihološkim, družbenim in okoljskim nezaželenim učinkom.

Podatki kažejo, da rast in potrošnja ne prispevata vedno k povečanju blagostanja posameznika in družbe. Študije kažejo, da v razvitih državah gospodarske rasti ni mogoče povezati s povečanim blagostanjem in zadovoljstvom že od 60-ih let prejšnjega stoletja. Bolj kot gospodarski sistem spodbuja ljudi k sledenju materialističnih ciljev, kot so denar, popularnost ali luksuzne dobrine, nižje so stopnje zadovoljstva in sreče med ljudmi, večje pa so stopnje depresije, strahu in nezadovoljstva. Materialistične vrednote nimajo negativnega vpliva le na posameznike in njihov neodgovoren odnos do družbe in okolja, temveč tudi na ljudi okoli njih. Te ugotovitve nas silijo v vprašanje, ali ne bi bili manj materialistični življenjski slogi boljši za družbo in posameznike.

Družba blagostanja

Ali je polna zaposlenost sploh še mogoča?

Za zaposlovanje naj bi potrebovali gospodarsko rast. Tržna gospodarstva stremijo k povečanju učinkovitosti, kar pomeni, da moramo z manj dela, kapitala in virov proizvesti več. Če delo postaja bolj učinkovito in se povečuje produktivnost, mora gospodarstvo nenehno rasti, da lahko zaposluje ljudi in zagotavlja dobiček investicijam.

Vendar pa je pogosto mogoče ugotoviti, da gospodarska rast ne vodi v povečanje zaposlenosti. Vpliv rasti na povečanje zaposlovanja se ne zgodi, ker ga nadomesti vpliv povečanja učinkovitosti dela. Namesto, da bi se povečalo število zaposlenih, že zaposleni ljudje naredijo več. Rezultat je naraščajoče število tako brezposelnih, kot tudi tistih, ki zaradi prezaposlenosti trpijo za hudim stresom.

Povečanje učinkovitosti dela je pogosto povezano s povečanjem intenzivnosti dela. Končen rezultat je, da delamo več in hitreje. To je simptom v številnih poklicih, ki povzroča visoke ravni stresa, povezanega z delom. Stres ne vodi le k zdravstvenim težavam, kot so glavoboli ali srčne kapi, temveč vse bolj tudi k psihičnim težavam in znižanju kakovosti življenja. Zaradi občutka, da se ne morejo spopasti z delom, ljudje dosegajo točke, ko so preprosto preveč izčrpani in depresivni. Te težave izvirajo tudi iz dejstva, da so danes tipi zaposlitve vse bolj daleč od standardne zaposlitve: začasna zaposlitev, delna zaposlitev, nizka plačila. Zaradi takih tipov zaposlitve je vse več ljudi, ki so sicer zaposleni, pa kljub temu ostajajo revni. Zato se postavlja vprašanje, do katere mere je povečanje t.i. fleksibilnih zaposlitev zaželeno.

Ali se v družbi povečuje neenakost?

V ekonomski teoriji o povezavi med rastjo in enakostjo ni enoznačnega odgovora. Neoliberalne politike, ki smo jim sledili od 1980, so razlog, da so danes teme neenakosti, pravične porazdelitve in družbene pravičnosti tako pomembne. Globalno gledano so neenakosti v dohodkih vse večje: študija ekonomista Svetovne banke, Branca Milanovica, kaže, da je najrevnejših 5 % ljudi v zadnjih letih izgubilo 25 % realnega dohodka, medtem ko je najbogatejših 5 % realno pridobilo 12 % dohodkov več. Več kot tretjina človeštva si deli isto bogastvo, kot 50.000 najbogatejših ljudi. Povečuje se tudi razkorak med revnimi in bogatimi znotraj držav. Temu primerna je tudi neenakost pri potrošnji. Ljudje iz razvitih držav potrošijo 10 krat več virov kot ljudje iz najrevnejših držav. Rast neenakosti ima negativne vplive na družbo kot celoto.

Ali lahko trenutna politična ureditev rešuje probleme?

Gospodarski model, ki temelji na visoki ravni potrošnje dobrin (in s tem okoljskih danosti), ščitijo in branijo svetovne elite, mednarodna podjetja in bogati potrošniki. Trenutne politične strukture delujejo na način, ki najbolj koristi podjetjem in kapitalu, ne pa ljudem. Veliki poslovni igralci imajo močan vpliv na politike, tako prek plačil za volilne kampanje, kot tudi preko organiziranih lobijev. Zakonodaja, ki se sprejema, se pogosto sprejema v podporo podjetjem, če pa se sprejema za reševanje stisk ljudi, imajo podjetja ponavadi velik vpliv na slabšanje kakovosti in strogosti zakonodaje.

En planet

Ali je nenehna rast v omejenem prostoru mogoča?

Včasih ni potrebno biti znanstvenik ali razumeti fiziko, da lahko ugotovimo, da nenehna rast v omejenem prostoru ni mogoča. Rast je potrebna in je del naravnih procesov, vendar če se naša želja po rasti raztegne v neskončnost, naleti na ovire. Drevo raste do določene velikosti, pa se ustavi. Človek raste do določene velikosti, pa se ustavi. Različne civilizacije so rasle do določene velikosti, pa so se ustavile. Pregled literature, ki govori o propadu civilizacij kaže, da je eden od najmočnejših faktorjev za zaustavitev rasti in propad civilizacij to, da so v neki točki trčile ob meje, ki jim jih je postavljalo njihovo okolje.

Naš planet lahko prenese določeno raven pritiskov na okolje, preden se globalno ravnovesje naravnih sistemov poruši. Nekaj okoljskih meja, ki nam jih predstavlja naš planet, smo že prešli, nekaterim pa se bližamo. Okoljske meje v tem primeru niso le lokalne, temveč globalne, prav tako pa se ne soočamo le z izginjanjem enega vira, temveč številnih. Tveganje, da zakorakamo preko prelomnih točk, je zelo resno in lahko ima neslutene posledice. V preteklosti so civilizacije v takšnih situacijah izginjale, vendar pa imamo danes eno veliko prednost: imamo znanje in informacije, s pomočjo katerih se lahko pravočasno organiziramo na način, da bomo živeli znotraj razpoložljivih planetarnih danosti.

Ali poleg okoljskih obstajajo tudi družbene omejitve?

Gospodarska rast je glavni motor okoljskega uničenja, saj zahteva porabo naravnih virov po eni strani, po drugi strani pa za seboj pušča gore odpadkov in onesnaženje. Črpanje naravnih virov pa ni le okoljski problem, saj pogosto vodi tudi do hudih družbenih problemov, kot so kršenje človekovih pravic, nevzdržni delovni pogoji in nepravična plačila delavcem. V razporeditvi dostopa do dobrin in bogastva so ogromne razlike in razkorak med revnimi in bogatimi vse bolj narašča. Revni so najbolj na udaru zaradi okoljskih tveganj, obenem pa nimajo sredstev, da bi se zaščitili. Da ne govorimo o tem, da so najmanj odgovorni za nastanek vseh težav.

Ali tehnologija lahko reši problem?

Gospodarska rast naj bi v začetnih fazah sicer vplivala na degradacijo okolja, vendar naj bi v kasnejših fazah omogočala izboljšanje, razvoj zelenih tehnologij in oblikovanje strogih okoljskih zahtev. Ker omogoča razvoj zelenih tehnologij, naj bi gospodarska rast skozi tehnološki razvoj omogočala popolno razdelitev med rastjo in degradacijo okolja.

To se do sedaj še ni pokazalo v praksi. Kljub ogromnemu tehnološkemu napredku in povečanju učinkovitosti na številnih področjih, se trend uničevanja okolja pod pritiskom gospodarske rasti ni zaustavil. Gospodarska rast je povezana z rastjo rabe naravnih virov in zato prispeva k prekoračitvi okoljskih danosti planeta. Absolutna raba virov narašča, zelo malo pa je verjetno, da bo učinkovitost pri rabi virov rasla hitreje kot količina dobrin in storitev, kar bi ta trend zaustavilo. Povečanje učinkovitosti tehnologij je pogosto uničeno s spremembo obnašanja ljudi, kar vodi v absolutno povečanje rabe virov.

Viri:

*Clive Thompson. Nothing grows forever.

<http://motherjones.com/politics/2010/05/peter-victor-deficit-growth?page=1>

*Degrowth Conference 2010. Stirring papers. <http://www.degrowth.org/Stirring-papers.9.0.html>

*Human Development Report, <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2010/>

*Jackson, T. 2009. Prosperity Without Growth: Economics for a finite planet. London: Earthscan.

*Projekt Responder. <http://www.scp-responder.eu/>

*Rockstrom et al. A safe operating space for humanity, *Nature* 461, 472-475 (24 September 2009).

*Sami Grover. What Would a No Growth Economy Actually Look Like?

<http://www.treehugger.com/files/2010/11/no-growth-economy.php>

Več informacij o projektu je na voljo na www.dovolj.si.

Projekt Dovolj! sofinancira Urad vlade za komuniciranje.

Slovenija je s 1. majem 2004 postala članica Evropske unije. Ta razprava je prejel-a finančno podporo programa, s katerim želi slovenska vlada prispevati k obveščeniosti, razumevanju in javni razpravi o članstvu v EU ter o vseh posledicah članstva za življenje slovenskih državljanov in državljanek. Program obveščanja izvaja Urad Vlade RS za komuniciranje. Vaša vprašanja so vedno dobrodošla na evrofonu 080 2002, v evronabiralniku, Gregorčičeva 25, 1000 Ljubljana, na elektronskem naslovu evrofon@gov.si in na domači strani evropa.gov.si, kjer so vam na voljo tudi informacije.